

ภาคผนวก

พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

เนื่องจาก พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี อยู่ห่างจากตัวจังหวัดลพบุรีเพียง ๑๘ กิโลเมตร และอยู่ใกล้ตัวจังหวัดลพบุรีมากกว่าจังหวัดสระบุรี (คืออยู่ห่างจากสระบุรีถึง ๒๘ กิโลเมตร) และผู้ที่เดินทางมาเยือนลพบุรีแล้ว ก็อาจจะหาโอกาสเดินทางไปนมัสการพระพุทธบาทได้อย่างสะดวกสบายโดยทางรถยนต์ ใช้เวลาเดินทางไม่เกินครึ่งชั่วโมง สำหรับผู้ที่เดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพฯ มาลพบุรีจะต้องผ่านพระพุทธบาทก่อน ดังนั้นถ้าท่านจะมาเยือนลพบุรี ท่านอาจจะแวะนมัสการพระพุทธบาทเสียก่อนก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนงานเทศกาลนมัสการพระพุทธบาท คือตั้งแต่วันที่ ๘ ค่ำ เดือนสามจนถึงวันแรม ๑ ค่ำ คราวหนึ่ง และตั้งแต่วันที่ ๘ ค่ำ เดือนสี่ จนถึงแรม ๑ ค่ำ อีกคราวหนึ่ง (แต่ถ้าหากตรงกับตรุษจีนก็จะเปิดงานตั้งแต่วันที่ ๑ ค่ำ ทั้งในเดือนสามและเดือนสี่ แล้วแต่ตรุษจีนจะตรงกับเดือนใด) ในฤดูเทศกาลนี้ ประชาชนที่

เดินทางไปนมัสการพระพุทฺธบาทแล้วมักจะแวะมาเยือน
 ลพบุรี เพื่อนมัสการเจ้าพ่อพระกาลที่ศาลพระกาล และ
 เลย์ไปนมัสการพระงามที่วัดเขาพระงาม และพระพุทฺธบาท
 ที่เขาวงพระจันทร์ด้วยเสมอในทำนองเดียวกันผู้ที่มาเยือน
 ลพบุรีตอนฤดูเทศกาลนี้ก็จะเป็นนมัสการพระพุทฺธบาทด้วย
 เช่นกันด้วยเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จึงได้นำเรื่องราว
 ของพระพุทฺธบาทสระบุรีมาผนวกไว้ใน “ลพบุรีที่น่ารู้” นี้
 ด้วย

เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทฺธบาทนี้ มีกล่าวไว้ใน
 หนังสือพระราชพงศาวดาร ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม
 (พ.ศ. ๒๑๖๓ — ๒๑๗๑) มีพระภิกษุสงฆ์ไทยเดินทางไปยัง
 ลังกาทวีป เพื่อจะไปทำสักการะบูชาพระพุทฺธบาทที่เขา
 สุมณภูมิ ครั้นไปถึง พระสงฆ์ลังกาถามว่า รอยพระพุทฺธบาท
 ๕ แห่งนั้น แห่งหนึ่งคือ ที่เขาสุวรรณบรรพต อยู่ใน
 ประเทศไทย ท่านไม่ได้ไปบูชารอยพระพุทฺธบาทที่แห่งนั้น
 ดอกหรือ เหตุใดจึงต้องออกมาบูชาถึงลังกาทวีป พระภิกษุ
 เหล่านั้นกลับมาแล้ว จึงนำความไปกราบทูลพระเจ้าทรง-
 ธรรมให้ทรงทราบ พระองค์จึงโปรดฯ ให้มีตราส่งไปยัง
 หัวเมืองให้ตรวจค้นดูภูเขาดัง ๆ ว่าจะมีรอยพระพุทฺธบาท
 อยู่ที่แห่งใดบ้าง

ต่อมาเจ้าเมืองสระบุรีสืบได้ความจากพรานบุญว่า
 ครั้งหนึ่งได้ออกไปล่าเนื้อที่ริมเชิงเขา ยิ่งถูกเนื้อบาดเจ็บ
 หนึ้นบนไหล่เขาเข้าไป ครันต่อมาอีกครู่หนึ่งเนื้อตัวหนึ้น
 กิ่งออกจากป่าไม่มีลักษณะแสดงว่าบาดเจ็บแม้แต่น้อย
 พรานบุญจึงนึกแปลกใจ จึงปีนขึ้นไปบนไหล่เขาตรวจดูก็
 ได้พบรอยเท้าขนาดยาวประมาณศอกเศษ และมีน้ำขังอยู่
 จึงตกเอาตาลองทาตัวดู กลากเกลือนทีเคยเป็นมานานหนึ้น
 หายไปหมดสิ้นเป็นที่น่าอัศจรรย์ เจ้าเมืองสระบุรีได้ทราบ
 ความแล้วจึงไปตรวจดูก็เห็นรอยนั้นสมจริง จึงบอกเข้ามายัง
 กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าทรงธรรมจึงได้เสด็จพระราชดำเนิน
 ไปทอดพระเนตร ทรงพระราชดำรัสว่าคงจะเป็นรอยพระ-
 พุทธบาทตามที่พระสงฆ์ชาวลังกากล่าวถึง จึงโปรดฯ ให้
 สร้างเป็นเจดีย์สถาน มีมณฑปสวมรอยพระพุทธบาท แล้ว
 สร้างสังฆารามพระราชนิเวศน์ที่เชิงเขาพระพุทธบาท และ
 โปรดให้สร้างถนนจากท่าเรือไปจนถึงเขาสุวรรณบรรพต
 ทรงอุทิศที่ดินโดยรอบโยชน์หนึ่งถวายเป็นพุทธบูชา ได้มี
 การบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมสืบต่อมา คือสมัยหลวงสรศักดิ์
 ทรงแปลงมหาเจดีย์สถานเป็นมณฑป ๕ ยอด สมัยพระเจ้า
 ท้ายสระได้เพิ่มเติมประดับกระจกเงาผนังในมณฑป สมัย

พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสร้างบานประตูประดับมุก แต่หน้า
เสียดายที่มณฑป ๕ ยอด กระจกเงาผนังในมณฑป และ
บานประตูประดับมุก ได้ถูกไฟไหม้เสียหายหมดในสมัยพระเจ้า
เอกทัศด้วยฝีมือของข้าศึกในสมัยนั้น ดังนั้นมณฑปพระ-
พุทธบาทจึงทิ้งร้างมานานถึง ๒๐ ปี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้
โปรดให้ปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาทขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ.
๒๓๓๐ แต่มิได้เป็นมณฑป ๕ ยอดอย่างของเดิม คือทำ
เป็นยอดเดี่ยวแบบที่เห็นในปัจจุบันนี้ ต่อมาในสมัยรัชกาล
ที่ ๓-๔-๕-๖ ได้มีการปฏิสังขรณ์พระพุทธบาททุกรัชกาล
จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๗ ได้เปลี่ยนยอดมณฑปจากเครื่อง
ไม่เป็นคอนกรีต และซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ในบริเวณ
พระพุทธบาทด้วย

สำหรับในรัชกาลปัจจุบันได้มีการซ่อมแซมมณฑป
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ครั้งหนึ่งและครั้งสุดท้าย เมื่อ พ.ศ.
๒๕๐๘-๒๕๐๙ ก็ได้ซ่อมแซมครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง จึงเห็น
ได้ว่าพระพุทธบาทเป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งแห่งเดียวที่
พระเจ้าแผ่นดินทั้งในสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์

แทบทุกรัชกาล ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมา ได้ทรงปฏิสังขรณ์และก่อสร้างเพิ่มเติมให้สวยงามอยู่เสมอ

ท่านที่ไปนมัสการพระพุทธรูปท่านนี้ จะได้เห็นตัวพระพุทธรูปเป็นรอยอยู่ในศิลา รูปร่างลักษณะเหมือนรูปเท้าคนยาวประมาณ ๖๐ ซม. รอยศีลานั้นติดอยู่บนไหล่เขา ลูกเตี้ยที่สุดของเทือกเขาพระพุทธรูป ซึ่งมียอดสูงประมาณ ๒๐ เมตรรอยพระพุทธรูปนี้ มีมณฑปน้อยสวมอยู่ชั้นหนึ่ง แล้วมีมณฑปใหญ่ครอบมณฑปน้อยอีกชั้นหนึ่ง จะเห็นได้ว่ามณฑปนี้ตั้งอยู่บนไหล่เขา มีบันไดทางขึ้นไปทางด้านหน้ามณฑปนี้ ๒ ทางด้วยกัน ริมกำแพงแก้วซึ่งล้อมพระพุทธรูปทางด้านเหนือมีระฆังแขวนอยู่หลายสิบใบ ผู้ที่ปัดทองเสร็จแล้วจะออกมาตีระฆังเพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชาได้ และภายในกำแพงแก้วด้านเหนือ มีโขดหินเล็ก ๆ เรียกกันว่าเขายนต์ มีกุกุ๊กเล็ก ๆ อยู่ ๕ หลัง ประติษฐานพระพุทธรูปและรูปพระสาวกมีกุกุ๊กอยู่ ๒ หลัง ที่ประชาชนเลื่อมใสกันมาก คือกุกุ๊กพระสัจพันธ์เถระกับกุกุ๊กพระมหากัจจายน

ท่านที่ไปนมัสการพระพุทธรูปแล้ว ท่านอาจจะเดินชมบริเวณพระพุทธรูปได้อีกหลายอย่างเช่น พิพิธ-

ภณฑสถานซึ่งจัดแสดงที่วิหารหลวงหรือวิหารสิบห้าห้อง, ศาลพระกาล, วิหารคลัง, วิหารพระพุทธรูปบาทสี่รอย, ศาลาเปลื้องเครื่อง, พระอุโบสถ, พระราชวังโบราณ, เจ้าพ่อเขาคอก, บ่อพรานล้างเนื้อ และถ้ำต่างๆ เป็นต้น

จันเสนเมืองโบราณ

ความจริงจันเสนเมืองโบราณนี้ อยู่ในเขตอำเภอ ตาคิลีจังหวัดนครสวรรค์ ที่นำมากล่าวถึงด้วยก็เพราะว่าเป็นเมืองโบราณที่เพิ่งสำรวจพบเมื่อปี ๒๕๐๙ นี้เองประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็คือเมืองโบราณจันเสนนี้อยู่ใกล้ลพบุรีมากกว่านครสวรรค์ คือห่างจากลพบุรีประมาณ ๔๐ ก.ม. เศษ และห่างจากนครสวรรค์ถึง ๗๕ ก.ม. และห่างจากเขตต่อจังหวัดลพบุรีขึ้นไปเพียงครึ่งกิโลเมตรเท่านั้น ผู้ที่เดินทางไปจังหวัดลพบุรีก็น่าจะเลยไปชมเมืองโบราณแห่งนี้ เพราะถ้าเดินทางด้วยรถยนต์ก็ได้สะดวกคือไปตามถนนขอบคลองชลประทานระยะทางเพียง ๔๐ ก.ม. เศษเท่านั้น หรือถ้าไปทางรถไฟก็สะดวกเช่นกัน ระยะทางก็ราวๆ ๔๐ ก.ม. เศษเช่นกัน เมืองโบราณแห่งนี้อยู่ห่างจากสถานีรถไฟจันเสนไปทางตะวันตกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และสถานีนี้ก็อยู่เหนือสถานีบ้านหมี่ขึ้นไปแต่ยังไม่ถึงตาคิลี

เมืองโบราณจันเสนนี้ คุณนิจ วิทยุธีระนันท์ หัวหน้ากองแผนผัง สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ค้นพบคนแรก โดยได้พบจากภาพถ่ายทางอากาศก่อนแล้วได้ออกไปสำรวจที่ตำบลจันเสนถึง ๔ ครั้งด้วยกัน ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๐๙ ต่อมาทางกรมศิลปากรก็ได้ออกไปสำรวจและขุดค้น เท่าที่คุณนิจ วิทยุธีระนันท์ และทางกรมศิลปากรได้ออกสำรวจและขุดค้นมาแล้วก็พอจะสรุปได้ว่า เมืองโบราณจันเสนนี้เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี เพราะจากการตรวจดูโบราณวัตถุที่ชาวบ้านขุดหามาได้บ้าง และที่ทางวัดจันเสนเก็บไว้บ้างรวมทั้งที่กรมศิลปากรขุดมาได้บ้าง ซึ่งมีทั้งของที่ทำด้วยดินเผาเช่น พระพิมพ์ ทรายดินเผา รูปตุ๊กตาดินเผาและเหล็กในทำด้วยดินเผา นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนที่ทำด้วยหิน โลหะ และสัมฤทธิ์ รวมทั้งลูกปัดด้วย โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจฐานได้ว่า เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดีอย่างแน่นอน

สำหรับลักษณะของเมืองโบราณที่สำรวจพบที่นี้ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม แต่มนที่มุมทั้งสี่จนเกือบจะเป็นรูปกลม ล้อมรอบด้วยคูเมือง ซึ่งกว้างประมาณ ๒๐ เมตร บริเวณทั้งหมดคิดเป็นเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่เศษ ภายใน

เมืองมีลักษณะเป็นเนินสูงกว่าพื้นที่ราบนอกคูเมือง ชาวบ้านจึงเรียกปัจจุบันว่า “โคกจันเสน” ต่อเนื่องกับคูเมืองออกมาทางทิศตะวันออกก็มีสระหรือบึงขนาดใหญ่ เรียกว่า “บึงจันเสน” คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ ๒๕ ไร่ สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งเก็บน้ำกิน น้ำอาบสำหรับคนทั้งเมืองที่เคียว นอกจากนี้ก็ยังมีคันดินโบราณลักษณะเป็นถนน เริ่มจากขอบบึงจันเสนออกไปทางทิศตะวันออก เรียกกันว่าคันคูหนุมาน ยังไม่แน่ใจว่าเป็นถนนโบราณหรือเป็นคันดินกั้นน้ำกันแน่

กรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกาได้ทำการสำรวจขุดค้น ๒ ครั้งแล้วคือเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๑๑ ครั้งหนึ่ง และเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๒ อีกครั้งหนึ่ง สำหรับการสำรวจขุดค้นที่เมืองโบราณแห่งนี้ก็ได้หลักฐานต่างๆ เพิ่มเติมอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้พบโบราณวัตถุอันล้ำค่าหลายชิ้นเช่น เทวรูปคชลักษณ์ ดินเผาเคลือบกับหวิงาเป็นต้น สำหรับเทวรูปคชลักษณ์มีดินเผาเคลือบนั้นขุดได้ระดับลึกราวเมตรครึ่ง ประกอบด้วยรูปพระลักษมีประทับกลางสองกรถือดอกบัวและช่ม ๒ ข้าง เป็นรูปข้าง ๒ เชือก ชูวงจรถักัน ทำ

ด้วยดินเผาเคลือบสีคำมีขนาดสูง ๗^๑/_๒ ซม. กว้าง ๕ ซม. นับว่าเป็นเทวรูปคชลักษณ์มีชิ้นแรกที่ขุดได้ในเมืองไทย ประเภทที่ทำด้วยดินเผา เพราะเท่าที่พบมาทำด้วยสัมฤทธิ์ทั้งนั้น ส่วน หวังงา นั้นมีขนาดกว้าง ๗.๖ ซม. ยาว ๑๑ ซม. มีลวดลายสลักเป็นรูปช้างและคอกบัวตัวหนึ่ง ส่วนอีกตัวหนึ่งเป็นรูปหงส์นอกจากนี้ก็พบลูกบ๊ต วัตถุดินเผา เครื่องโลหะ ขวานหินอาวุธต่างๆ และพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดต่างๆ เป็นต้น ของเหล่านี้นักโบราณคดีและผู้รู้ต่างๆ ก็สันนิษฐานกันว่าเป็นของสมัยทวารวดีแต่ก็มีบางชิ้นมีลักษณะคล้ายสมัยฟูนัน ซึ่งมีอายุเก่ากว่าสมัยทวารวดีเสียอีก

แต่การขุดค้นที่เมืองโบราณแห่งนี้ยังไม่เป็นที่ยุติ ถ้าหากกรมศิลปากรมีงบประมาณขุดค้นอีกต่อไปก็คงจะทราบหลักฐานเพิ่มเติมอีกแน่นอน *